УДК 330.1

І. П. Островська,
викладач кафедри інформаційних систем і технологій,
Одеський державний аграрний університет
В. О. Непочатенко,
аспірант кафедри економіки,
Уманський національний університет садівництва

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПЕРЕРОБНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА УКРАЇНИ

I. Ostrovskaya,
lecturer, Department of information systems and technologies, Odessa state agrarian University
V. Непочатенко,
postgraduate student of the Department of Economics, Umansky national University of horticulture

THE ANALYSIS OF FORMATION OF INNOVATIVE POTENTIAL OF THE PROCESSING INDUSTRY OF AGRICULTURAL PRODUCTION OF UKRAINE

У науковій статті проаналізовано основні тенденції формування та реалізації інноваційного потенціалу переробної промисловості аграрного виробництва з урахуванням специфіки функціонування галузі та державної підтримки інноваційного розвитку аграрної економіки. Аналіз показав, що збільшення виробництва інноваційної продукції галузі не призводить до насичення нею внутрішнього ринку, а призводить до зростання її експорту. Це посилює загрози, пов'язані з тим, що потреби внутрішнього ринку задовольнятимуться за рахунок нарощування імпорту в Україну більш дешевої продукції глибокої переробки. Автори наголошують, що незважаючи на загалом стабільну динаміку, показники інноваційної активності переробних підприємств АПВ України значно поступаються аналогічним показникам європейських країн та надають рекомендації щодо підвищення рівня інноваційної активності переробних підприємств аграрної сфери та нарощення інноваційного потенціалу галузі.

In a scientific paper analyzes the main trends in the formation and realization of innovation potential of the processing industry of agricultural production taking into account the specifics of the industry and state support of innovative development of the agrarian economy. Analysis showed that the increase in the production of innovative products in the industry, not leads to saturation of its internal market, and leads to the growth of its exports. This reinforces the threats associated with the fact that the needs of the domestic market will be satisfied due to increasing imports to Ukraine of cheaper products of deep processing. The authors note that despite the overall stable dynamics of indicators of innovation activity of the processing enterprises of AR Ukraine is significantly inferior to the corresponding indicators of the European countries, and provide recommendations to improve the level of innovation activity of the processing enterprises of the agrarian sector and to enhance innovation capacity of the industry.

Ключові слова: інноваційний розвиток, переробні підприємства аграрної сфери, інноваційна активність, реалізація інноваційного потенціалу.

Key words: innovative development, processing enterprises of the agrarian sector, innovative activity, realization of innovative potential.

ВСТУП

На жаль, сьогодні помітним є той факт, що в умовах скорочення бюджетних ресурсів в сфері науки й технологій, Україна спрямовує державну підтримку переважно в ті галузі, які є пріоритетними для розвитку національної економіки й національної безпеки держави та характеризуються високим рівнем інноваційних технологій та інноваційним потенціалом, тобто здатними самостійно нарощувати конкурентоспроможність продукції та зміцнювати ринкові

Таблиця 1. Показники інноваційної діяльності підприємств переробної промисловості АПВ

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2010 р.	2011 р.
Кількість інноваційно активних підприємств, од.	267	243	343	309	336	352	384
% до загальної кількості підприємств галузі	9,9	9,4	13,2	12,0	13,0	14,3	16,1
Кількість підприємств, що впроваджували інновації, од.	156	219	290	261	284	296	313
% до загальної кількості підприємств галузі	5,8	8,4	11,2	10,2	10,9	12,0	13,1
Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію, од.	227	198	247	226	245	239	268
% до загальної кількості підприємств галузі	8,4	7,6	9,5	8,8	9,4	9,7	11,2
Обсяги реалізованої інноваційної продукції, млн грн.	3574,0	3755,0	4515,9	4536,3	4912,4	4660,9	5485,3
% до загального обсягу реалізованої продукції галузі	5,9	5,5	5,3	4,1	4,0	3,2	3,3
Обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції, млн грн.	642,2	481,2	471,6	811,5	880,6	1143,1	1475,6
% до загального обсягу реалізованої інноваційної продукції галузі	18,0	12,8	10,4	17,9	17,9	24,5	26,9

Складено та розраховано за статистичними збірниками Держстату "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2007—2011 рр.

позиції на внутрішніх і світових ринках. У той час як інші галузі потерпають від дефіциту власних фінансових ресурсів та недосконалості механізмів залучення інвестиційних потоків, що знижує якість інноваційних розробок та активність впровадження нововведень, що зумовлює актуальність дослідження проблем фінансування інноваційної діяльності підприємств аграрної сфери.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми залучення інвестиційних потоків в інноваційний потенціал суб'єктів господарювання та підвищення їх інноваційної активності протягом останнього десятиліття широко обговорюються в сучасних наукових колах. Даному напряму дослідження приділено багато уваги у працях таких відомих науковців, як: О.М. Алимова, О.І. Амоші, В.Г.Андрійчука, Л.М. Борщ, І.Ю. Гришової, В.М. Гейця, Т.М. Гнатьєвой, М.Я. Дем'яненка, Собкевича О. В., Сухорукова А.І., Шевченко А.В., Воробйова С.Л. Крупки, І.О. Крюкової, М.Й. Маліка, Ю.О. Лупенка, Н.І. Новікової, І.В. Федулової, Т.С. Шабатури, П.Т.Саблука та інших [1—7].

Ключовим аспектом їх робіт є дослідження теоретико-методологічних засад формування інноваційного потенціалу, джерел і способів його фінансування у сучасних умовах розвитку економіки України. Проте стратегія інноваційного розвитку переробної промисловості АПВ України потребує комплексного та всебічного аналізу формування та ефективності реалізації інноваційного потенціалу галузі та резервів його нарощення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета дослідження: проаналізувати основні тенденції формування та реалізації інноваційного потенціалу переробної промисловості аграрного виробництва з урахуванням специфіки функціонування галузі та державної підтримки інноваційного розвитку аграрної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Переробна промисловість АПВ України функціонує в умовах існування стійкого внутрішнього та зовнішнього попиту на сільськогосподарську продукцію, повільної окупності інвестицій та нерозвиненої сировинної бази сільськогосподарської продукції, що значно уповільнює її розвиток. Водночас, протягом останніх років посилюється імпортозалежність аграрного ринку, крім того, на функціонування переробної галузі АПВ впливає загострення конкуренції на світовому продовольчому ринку, пов'язане зі зростанням світової пропозиції продуктів, про що свідчить висхідна динаміка показників індексу валового виробництва харчової продукції у світі, розрахованого FAO. За таких умов ключовим чинником підвищення ефективності роботи переробної галузі АПВ та посилення конкурентоспроможності аграрних підприємств на внутрішньому та зовнішніх ринках є активізація інноваційної діяльності підприємств, спрямованої на підвищення якості виробленої продукції.

Інноваційна активність переробних підприємств аграрної сфери України протягом 2005—2011 рр. переважно демонструвала помірну висхідну динаміку (табл. 1). Частка інноваційно-активних підприємств у галузі зросла з 9,9 % у 2005 р. до 16,1 % у 2011 р.

Незважаючи на загалом стабільну динаміку, показники інноваційної активності переробних підприємств АПВ України значно поступаються аналогічним показникам європейських країн. Серед країн ЄС мінімальні показники інноваційної активності підприємств переробної промисловості та аграрної сфери мають Португалія (26 %) та Греція (29 %). Країни-лідери інноваційної активності у цій галузі мають набагато вищі показники: Нідерланди — 62 %, Австрія — 67 %, Німеччина — 69 %, Данія — 71 %, Ірландія — 74 % [1].

На думку експертів, ефективний розвиток галузі на сучасному етапі можливий за умови зростання частки підприємств, що впроваджують інновації, до рівня 40—45 %. Нині частка підприємств, що впро-

Таблиця 2. Стан основних засобів у переробній промисловості

Введення в дію ОЗ, млн грн. / ступінь зношеності ОЗ, %

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Вир-во харч. продуктів, напоїв	4013 / 50,7	4531 / 49,3	7392 / 47,1	8467 / 45,5	6477 / 44,8	6190 / 45,5
М'ясна пром-сть	292 / 37,3	412 / 36,0	596 / 36,1	464 / 35,8	543 / 35,9	550 / 37,8
Вир-во рибної продукції	43 / 39,2	82 / 36,9	147 / 427	32 / 58,1	23 / 48,5	27 / 46,7
Перероблення овочів та фруктів	270 / 34,3	327 / 33,9	352 / 41,2	600 / 36,5	703 / 35,2	347 / 39,4
Вир-во жирів	401 / 77,9	230 / 79,3	356 / 73,5	948 / 66,1	404 / 60,2	1283 / 55,0
Молочна пром-сть	541 / 41,9	558 / 40,0	786 / 43,9	1246 / 42,9	729 / 45,7	661 / 47,1
Борошномельно-круп'яна пром-сть	254 / 46,0	197 / 45,2	188 / 44,6	298 / 42,7	239 / 43,3	185 / 40,7
Вир-во кормів для тварин	62 / 46,9	58 / 47,5	96 / 44,2	158 / 42,9	247 / 38,9	126 / 38,2
Вир-во ін. харчових продуктів	1022 / 48,9	1089 / 47,6	1995 / 44,6	2001 / 43,9	1395 / 43,5	1607 / 44,6

Складено та розраховано за статистичними бюлетенями Держстату "Основні засоби України" за 2005—2010 рр.

Таблиця 3. Обсяги витрат на інноваційну діяльність у харчовій промисловості України*, млн грн.

	2007	2008	2009	2010	2011
Внутрішні НДР	24,9	25,9	2,4	3,4	23,0
Зовнішні НДР	5,4	13,0	31,8	5,0	4,1
Придбання машин, обладнання та програмного забезпечення	1504,0	1231,1	888,5	509,1	784,1
Інші зовнішні знання	10,7	4,2	12,9	15,2	1,6
Інші	184,3	100,0	79,4	76,2	120,2
Всього	1729,3	1374,2	1015,0	608,9	933,0

* Розраховано за даними Держстату України "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" 2008—2011 рр. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua

ваджували інновації, є значно меншою — у 2005 р. вона становила 5,9 %, у 2011 р. зросла до 13,1 % [2].

На фоні незначного зростання обсягів реалізованої інноваційної продукції галузі продовжує скорочуватися її частка у структурі реалізованої продукції — у 2011 р. вона скоротилася на 2,6 в. п. порівняно з 2005 р. і становила лише 3,3 %. Натомість, зростає експортна орієнтація виробництва інноваційної продукції, про що свідчить тенденція до зростання частки інноваційної продукції галузі, реалізованої за межі України. Так, у 2011 р. вона становила 26,9 % усієї реалізованої інноваційної продукції галузі, а обсяги реалізованої за межі України інноваційної продукції зросли на 129,8 % порівняно з 2005 р. Це, серед іншого, пов'язано з низьким попитом на продукцію з високою доданою вартістю в Україні, спричиненим низькою купівельною спроможністю українських споживачів [3].

Збільшення виробництва інноваційної продукції галузі не призводить до насичення нею внутрішнього ринку, потенціал розширення якого вітчизняні фахівці оцінюють на рівні 80 млрд грн., а призводить до зростання її експорту. Це посилює загрози, пов'язані з тим, що потреби внутрішнього ринку задовольнятимуться за рахунок нарощування імпорту в Україну більш дешевої продукції глибокої переробки.

Підприємства аграрної сфери поступово модернізують матеріально-технічну базу. Інтегральним показником техніко-технологічного рівня галузі є ступінь зношеності основних засобів (ОЗ). За цим показником харчова промисловість України протягом 2005—2010 рр. демонструвала помірну позитивну динаміку (табл. 2).

Поліпшення показників зношення основних засобів було спричинене нарощуванням протягом 2005—2008 рр. введених у дію нових основних засобів — у 2008 р. цей показник зріс майже вдвічі порівняно з 2005 р. по галузі у цілому. Проте економічна криза 2008 р. завадила подальшому нарощуванню показників оновлення матеріально-технічної бази підприємств через брак фінансових ресурсів, і станом на 2010 р. показник введення в дію нових основних засобів не досяг докризового рівня 2007 р.

Таблиця 4. Фінансування інноваційної діяльності підприємств переробної промисловості АПВ України, млн грн.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього	1026,4	810,9	1729,4	1374,2	1014,9	608,6	933,1
у т. ч. за рахунок							
Власних коштів	713,8	736,3	1353,8	1020,0	951,3	532,7	867,1
Державного бюджету	1,8	0,0	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0
Місцевих бюджетів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Позабюджетних фондів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Вітчизняних інвесторів	8,3	1,4	0,6	0,6	0,0	0,0	0,0
Іноземних інвесторів	97,6	0,0	5,1	0,0	0,0	0,0	9,4
Кредитів	204,9	73,2	349,2	353,6	63,6	75,9	56,1
Інших джерел	0,0	0,0	17,9	0,0	0,0	0,2	0,5

Складено та розраховано за: статистичні збірники Держстату "Наукова та інноваційна діяльність в Україні" за 2007—2011 рр.

Найменший ступінь зношеності у 2010 р. спостерігався у виробництві м'ясних продуктів (37,8 %). До найбільш технологічно відсталих підгалузей традиційно належать виробництво дитячого харчування (68,3 %), виробництво олії та тваринних жирів (55,0 %) та цукрове виробництво (50,1 %). Використання застарілої енергоємної техніки у виробництві призводить до того, що вітчизняні підприємства споживають майже вдвічі більше енергоресурсів, ніж аналогічні виробництва за кордоном, результатом чого стає падіння конкурентоспроможності вітчизняних продуктів харчування за критеріями ціни та якості.

Аналіз показників витрат на інноваційну діяльність у харчовій промисловості свідчить про переважне спрямування підприємствами коштів на технічне переоснащення виробництва — у 2007—2011 рр. частка коштів, витрачених на придбання машин, обладнання та програмного забезпечення, у загальній структурі витрат на інноваційну діяльність перевищувала 80 % (табл. 3).

Повільна інноваційно-технологічна модернізація підприємств переробної промисловості України пов'язана з неефективною структурою фінансування інноваційної діяльності у галузі, у якій переважна частка припадає на власні кошти підприємств (92,9 % у 2011 р.) — таблиця 4.

Іншим важливим джерелом фінансування інноваційної діяльності були кредитні кошти, проте їхня частка у структурі фінансування інноваційної діяльності переробної промисловості протягом 2005—2011 рр. скоротилася з 20,0 % у 2005 р. до 6,0 % у 2011 р.

Незначними протягом досліджуваного періоду були частки коштів вітчизняних та іноземних інвесторів у структурі фінансування інноваційної діяльності — якщо у 2005 р. вони становили 0,8 % та 9,5 % відповідно, то, починаючи з 2006 р., практично звелися до нуля.

Бюджетне фінансування інноваційної діяльності протягом усього періоду практично не здійснювалося. Це не відповідає світовій практиці, згідно з якою у розвинутих країнах основним джерелом фінансування інноваційної діяльності є бюджетні кошти — держава фінансує до половини науково-технологічних витрат та від половини до двох третин витрат на фундаментальні дослідження.

ВИСНОВКИ

Найбільш перспективні напрями інноваційного розвитку переробних підприємств України мають визначатися з урахуванням світових тенденцій розвитку галузі, внутрішнього та зовнішнього попиту на окремі види інноваційної продукції. Аналіз світового ринку інновацій у переробній промисловості свідчить про те, що ключовими напрямами інноваційного розвитку є виробництво продукції високої якості та безпечності, розвиток виробництва органічної продукції поглибленої переробки з екологічно чистої сільськогосподарської сировини, а також виробництво біопалива з продуктів та відходів харчової промисловості.

Література:

1. Собкевич О.В. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України / Собкевич О.В., Сухоруков А.І., Шевченко А.В., Воробйов С. Л та інші. — К.: НІСД, 2013. — 71 с.

2. Державне агентство України з інвестицій та інновацій [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.in.gov.ua.

3. Гришова І.Ю. Державна підтримка як невід'ємний механізм економічного зростання. Інституційні чинники розвитку підприємницьких структур. Колективна монографія / Під ред. д.е.н., професора О.О. Непочатенко. — Умань: СПД Сочінський, 2013. — С. 36—44.

4. Гришова І.Ю. Державна підтримка регіональних програм інноваційного розвитку [Електронний ресурс] / І.Ю. Гришова, В.А. Замлинський, В.В. Кужель // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. — 2013. — № 2. — С. 201—206. — Режим доступу до журн.: http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n2.html

5. Гришова І.Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І.Ю. Гришова, Т.М. Гнатьєва // Інноваційна економіка. — № 12. — 2012 — С.54—62.

6. Борщ Л.М. Інновації та інвестиції в реальному секторі економіки: перспективи розвитку [текст] / Л.М. Борщ // Економіка ринкових відносин. — 2008. — №2. — С. 44—51.

7. Крюкова І.О. Фінансова архітектура інноваційного розвитку молокопереробних підприємств / І.О. Крюкова // Облік і фінанси. — 2013. — № 2 (60). — С. 87—93.

References:

1. Sobkevych, O. V. Sukhorukov, A.I. Shevchenko, A. V. and Vorobjov, S. L. (2013), Innovatsijnyj rozvytok promyslovosti iak skladova strukturnoi transformatsii ekonomiky Ukrainy [Innovative industrial development as part of the structural transformation of the economy of Ukraine], NISD, Kyiv, Ukraine.

2. State Agency of Ukraine for Investments and Innovations (2013), available at: www.in.gov.ua, (Accessed 25 Nov. 2013).

3. Hryshova, I.Yu. (2013), Derzhavna pidtrymka iak nevid'iemnyj mekhanizm ekonomichnoho zrostannia. Instytutsijni chynnyky rozvytku pidpryiemnyts'kykh struktur [State support as an essential mechanism of economic growth. Institutional factors of business structures], SPD Sochins'kyj, Uman', Ukraine.

4. Hryshova, I.Yu. Zamlyns'kyj, V.A. and Kuzhel', V.V. (2013), "Government support for regional programs of innovation development", Ekonomika: realii chasu, vol. 2, pp. 201—206.

5. Hryshova, I.Yu. and Hnat'ieva, T.M. (2012), "Problems of the innovation system of Ukraine", Innovatsijna ekonomika, vol. 12, pp. 54—62.

6. Borsch, L.M. (2008), "Innovation and investment in the real economy: prospects of development", Ekonomika rynkovykh vidnosyn, vol. 2, pp. 44—51.

7. Kriukova, I.O. (2013), "Financial architecture of innovative development of milk processing plants", Oblik i finansy, vol. 2 (60), pp. 87—93.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2013 р.